

Jiří Levý (8. 2. 1926 v Košicích – 17. 1. 1927 Brno)

Jana Králová

Přednáška se koná v době, kdy by J. L. oslavil 85 narozeniny, nicméně uvedená životopisná data jsou významná i z dalších důvodů, jak se pokusím ukázat v následujícím výkladu. Levý vystudoval angličtinu a češtinu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, v letech 1950 – 63 na přednášel na katedře anglistiky, od roku 1964 na katedře české literatury a literární vědy, externě působil rovněž na JAMU. Z řady jeho aktivit zde připomínám zejména jeho působení v překladatelské sekci svazu českých spisovatelů. Působil rovněž ve Fédération Internationales des Traducteurs. Byl členem několika redakčních rad, z nich bych chtěla připomenout zejména časopis Babel. Byl spoluzakladatelem a redaktorem ediční řady Český překlad, v níž jako první svazek vyšla v r. 1957 práce České teorie překladu, která vedle zásadní studie vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře a soubor původních statí a úvah řady českých překladatelů i teoretiků překladu, kde jsou formulovány překladatelské metody a normy od 15 století do r. 1945 (na Levého práci pak navázal soubor studií Český překlad po r. 1945, Hrala et al., Kapitoly z dějin českého překladu. 1. vyd. 2002) Za stěžejní práci J. Levého je považována jeho monografie Umění překladu (1963, 2. vydání 1983), která bývá definována jako základní dílo o překládání umělecké literatury (např. J. Černý - J. Holeš 2008: 387), nicméně jak se pokusím ukázat v dalším výkladu, některé pojmy definované J. Levým jsou platné pro překlad obecně. Levého práce Umění překladu vzbudila ve své době pozornost i v zahraničí: v r. 1969 byla vydána německy pod názvem Die Literarische Übersetzung – Theorie einer Kunstgattung, Frankfurt – Bonn 1969 (německá verze pak byla jedním ze zdrojů pro edici druhého vydání Umění překladu v r. 1983), vyšlo rovněž v ruštině v r. 1974 pod názvem Искусство перевода a v r. 1982 v srbochorvatštině. (J. Černý – J. Holeš 2008: 388). Posmrtně byla vydán soubor statí pod názvem Bude literární věda exaktní vědou (Praha 1971), která obsahuje dvě klíčové studie: Geneze a recepce literárního díla a Bude teorie překladu užitečná překladatelům? Do první z nich, Geneze a recepce literárního díla, je zahrnut i mezinárodně citovaný text Translation as a Decision Process, publikovaný ve svazku To Honor Roman Jakobson: Essays on the Occasion of his Seventieth Birthday, The Hague 1967. Byla publikována rovněž ve slovenštině pod názvem Preklad jako rozhodovací proces, Čítanka z teórie prekladu, Nitra 1972, str. 82 – 96).

Od osmdesátých let dvacátého století v translatologii zdomácnělo rčení „Slavica non legitur“ – texty ve slovanských jazycích se nečtou. Tento přístup na dlouhá léta poznamenal na dlouhá léta i přehlížení prací nejen Jiřího Levého, ale i nejvýznamnějšího slovenského teoretika Antona Popoviče. Nicméně datum, ve kterém se tato přednáška koná, spadá do období, kdy se přinejmenším o J. Levém začíná i v mezinárodním měřítku více mluvit: nemám zde na mysli jen příspěvky vzniklé nebo vznikající v současné době v Čechách J. Králová, Z. Jettmarová et. Al. *Tradition versus Modernity*, Praha 2008; příprava anglické verze *Umění překladu pro nakladatelství Benjamins* a španělské verze antologie jeho textů), ale například přípravu portugalské verze *Umění překladu* na Univerzitě Santa Catalina v Brazíli (na základě německé verze *Umění překladu*), Bruno Ossimo v Itálii připravuje překlad studie Geneze a recepce literárního díla (na základě anglické verze, publikované v *Tradition vs. Modernity*. Proto jsem ráda, že moje dnešní vystoupení zde není pouze nostalgickou vzpomínkou na jistě významnou osobnost, ale že zapadá i do širšího mezinárodního kontextu, který snad v obecné rovině souvisí se změnou paradigmatu ve společenských vědách obecně: s obratem od paradigmatu vědění k paradigmatu komunikace. V této souvislosti se i v translatologii, zejména v souvislosti s rostoucím vlivem počítačové lingvistiky, nových technologií a zdrojů, se studiem rozdílů mezi jazykem překladu a nepřekladových textů a s rolí korpusové lingvistiky a jejich aplikací hovoří, byť nesměle, o lingvistickém obratu jako o analogii obratů kulturních, sociologických apod (Lambert 2010: 41), a v souvislosti s tím se znovu objevuje hodnocení významu Levého studie *Překlad jako rozhodovací proces* i jeho kniha *Umění překladu.*, byť citovaná podle německé verze Obdobně P. Zabalbeascoa (2010: 94 – 96) staví J. Levého po bok E. Nidy při vytváření tzv. „funkční hierarchie“ v překladu. Oba autoři se opírají, jak je přirozené, zejména o anglicky vydanou studii *Translation as a Decision Process* a o německé vydání *Die Literarische Übersetzung – Theorie einer Kunstgattung*. Jejich studie byly vydány v r. 2010 ve sborníku *Translation and Cultural Identity. Selected Essays on Translation and Cross-Cultural Communication*, Cambridge Scholars Publishing.

Po tomto poněkud obsírnějším úvodu bych se ráda soustředila na ty aspekty Levého díla, které považuji za nejvýznamnější, i když se přitom asi nevyhnu jistému subjektivismu, a to jako spoluorganizátorka a spolupřekladatelka již zmíněné antologie textů J. Levého. Soustředím se proto na následující pojmy:

- Zakořenění v metodologii Pražského lingvistického kroužku,
- Estetická norma jako historický a dynamický prvek
- Pojetí překladu jako komunikačního procesu,

- Dvojitá povaha překladu,
- Význam osobnosti překladatele,
- Význam překladatelské tradice,
- Dynamické pojetí východiska práce překladatele.

1. Zakořenění v metodologii Pražského lingvistického kroužku

Toto téma je předmětem řady speciálních studií (Králová, Jettmarová) a je významné i v mezinárodním měřítku: u řady autorit (např. A. Pym ve své poslední knize *Exploring Translation Theories*, Routledge 2010) jsou totiž Levého východiska řazena k ruskému formalismu, a to jak bez zřetele k určitému paralelnímu vývoji mezi oběma směry.

I když se touto problematikou zabývám v jiných textech, dovoluji mi zde připomenout, že otázku návaznosti Levého na PLK lze sledovat na dvou rovinách: PLK si totiž vytkl studium překladu za jednu ze svých priorit také při založení časopisu *Slovo a slovesnost*, jak dokládá následující citát z úvodu k prvnímu číslu:

Nikoli posledním zdrojem nových úkolů je úžasně vzrostlá *činnost překladatelská*, stačí se podívat na statistiku překladů v beletrii, v publicistice, v odborné literatuře, abychom si uvědomili, jak velký jazykový vliv mají. Přitom zrovna překladatelství produkuje polotvary, neboť v něm působí nejvíce lidí s nedostatečnou jazykovou kvalifikací, proto především zde je dohled jazykové kritiky zvláště nutný, proto právě zde je nejvděčnější pole pro jazykovou terapii a profylaxi" (*Slovo a slovesnost* 1935: 3)

Při analýze vztahu Levého metodologie ke klasickému ke klasickému období PLK bych chtěla zdůraznit zejména důraz na empirické studium nejen literárních jevů, na roli příjemce / adresáta a na postavení překladu v cílové kultuře. Toto pojetí bylo pro klasiky pražské školy příznačné a přirozené, jmenujme zde např. Mathesiovu studii *Mathesius, V.*, «Poznámky o překládání českého blankversu a o českém verši jambickém vůbec», *Slovo a slovesnost* 9, 1943, 1: 1 – 13), u Levého se projevuje mj. i v posloupnosti jeho prací: stěžejnímu dílu *Umění překladu* předcházely *České teorie překladu*, kde jsou překladové jevy zkoumány v historické perspektivě. Není tedy náhodou, že ve studii *Bude teorie překladu užitečná překladatelům* (1971, str. 147 – 157) Levý říká:

Historia magistra vitae: „mnohé problémy, diskutované dnes – nebo ve skutečnosti většina z nich – už se řešily v průběhu minulého vývoje překladatelských metod a estetik, a je to jen

z neznalosti historických fakt, že se k nim obracíme zas a zas, jako by o tom předmětu nebylo dříve řečeno nic.

V obecné rovině téma role překladu v přijímající kultuře formuloval Jan Mukařovský např. v r. 1936 ve Slově a slovesnosti, příznačné je, že nikoli v rozsáhlé studii, ale v poznámce k překladu francouzské poezie Karla Čapka, kde označuje překlad jako "nejúčinnější prostředek k vyřešení strukturních problémů, které vývoj domácí literatury ukládá - při hledání a nalézání ekvivalentu pro cizí text se jako vedlejší produkt objeví přetvoření domácí struktury, které mohlo být i mimo záměr překladatele a jeho zorné pole". Mukařovský J. «K novému vydání francouzské poezie Karla Čapka» Slovo a slovesnost 2 (1936), 253 – 255).

Vývoj českého překladatelství lze totiž označit za „laboratoř“ pro studium překladu nikoli jako součásti přijímající kultury, ale jako jejího konstitutivního prvku. Toto přesně vystihuje Jiří Levý v závěru prvního dílu Českých teorií překladu, když říká:

„...v české literatuře byl překlad silněji postaven do služeb bezprostředních potřeb národního života V tom je specifická vývoje českého překladatelství, přirozená u národa, jehož kultura nebyla jen záležitostí estetickou, ale současně i bojem o národní existenci" (Levý, J., České teorie překladu 1, 2. [1957] Praha: Ivo Železný 1996: 236).

Ve studii Bude teorie překladu užitečná překladatelům? (anglicky Will the Translation Theory be of Use to Translators?, sborník Übersetzen, Frankfurt am Main, 1965, 77 – 82, česky Bude literární věda exaktní vědou?, Praha, 1971, str. 156) navíc Jiří Levý tuto roli překladu v přijímající kultuře specifikuje:

„Z hlediska každé národní literatury je překlad rozlišujícím činitelem, neboť přidává k rodným, autochtonním stylům a způsobům myšlení impulsy odvozené např. od Hemingwaye, Faulknera nebo Ionesca, a tak přispívá k vnitřní diferenciaci jednotlivé národní literatury...“

Tématem postavení překladů v původní (přijímající) kultuře se J. Levý zabývá samozřejmě i ve svém nejznámějším díle Umění překladu (Levý 1983: 96 – 97). Zde klade důraz nejen na fakt, že překlad v původní (přijímající) literatuře plní obdobnou funkci jako původní literární dílo, v případě Levého, české, ale na druhé straně informuje o cizí kultuře (určitou analogii lze spatřovat u cestopisů nebo historických románů). Čenář však v některých případech chce mít vědomí, že čte překlad: toho se podle Levého docílí zachováním koloritu a v tomto případě může mít tzv. překladovost (další Levého pojem) estetickou hodnotu.

Vraťme se nyní časovým údajům, kdy vznikly první dva citáty (1936, 1957). Dovolte mi v této situaci připomenout, že přibližně o padesát let po Mukařovském a třicet let po Levém

(1957) říká Even Zohar, jako jeden ze strůjců tzv. polysystémové teorie (jeho výrok mám z druhé ruky, proto jej pouze parafrázuji): Považuji překladovou literaturu jako součást jakéhokoli literárního polysystému, ale jako jednu z jeho vnitřních nejaktivnějších součástí. V okamžiku, kdy vznikají nové literární modely, překlad se stává jedním z nástrojů pro vytváření nového repertoáru. Prostřednictvím zahraničních prací se do lokální literatury dostávají určité rysy (jak principy, tak prvky), které dříve neexistovaly).

Přímou návaznost na Pražský lingvistický kroužek, zejména na studii Jana Mukařovského Estetická funkce ahodnota jako sociální fakty (1936) představuje Levého vymezení pojmu „estetická norma“. Není jistě bez zajímavosti, že zmíněná Mukařovského studie je považována i za jedno z východisek již zmíněné polysystémové teorie, u jejíhož zrodu stáli Itamar Even Zohar a Guideon Toury.

2. Estetická norma jako historický a dynamický prvek

Vymezení pojmu „estetická norma“ je u Levého svázáno se snahou o definování hodnoty díla a v návaznosti na Mukařovského Levý zdůrazňuje, že

„Receptor umění hodnotí jednotlivé konkrétní a umělecké dílo podle jisté normy, kterou v daném okamžiku zastává; to je aktuální a jedinečné fungování estetické normy, které odpovídá aktuální a jedinečné promluvě“ (Levý 1971: 104).

I když je tato norma relativně stabilní a u jednotlivého příjemce představuje do určité míry uzavřený systém, jeho jednotlivé složky se aktualizují při kontaktu s jednotlivými díly, a to v rámci individuálního vkusu – i laicky si děláme názor na jakékoli umělecké dílo (líbí se nám, připadá nám moderní, zastaralé apod., konec konců máme všichni zkušenosti s povinnou školní četbou, která měla utvářet náš čtenářský vkus).

To, že je estetická norma chápána jako stabilní neznamena, že je statická: je kategorií historickou, vyvíjí se v čase a je možné sledovat určitý systém jejích segmentací a klasifikací. Při analýze jednotlivých složek normy si Levý uvědomuje, že historický vývoj není přímý od normy A k normě B a C, ale že zpravidla postupuje od normy k jejímu uvolnění (popření). V souladu se svými historickými východisky pak se pro ilustraci daného postupu opírá o vztah mezi klasicismem a po něm následujícím romantismem a uvádí následující schéma (Levý 1971: 105):

	Klasicismus	romantismus
Dodržování hierarchie žánrů	+	-
Rytmické-syntaktický paralelismus	+	-
Individualizace postav	-	+
Individualizace prostředí	-	+

Tři divadelní jednoty

+

-

(místa, času děje)

Ze schématu je patrné, že daná estetická norma může být přijímána (+), odmítána (-) nebo může být proti ní určitá dobová estetika vůči ní indiferentní. Je tvořena řadou nižších jednotek, které vytvářejí hierarchické struktury nejen v rámci jednoho umění, ale vstupují do vzájemných vztahů i k soudobým normám jiných umění.

Danou situaci Levý ilustruje na tzv. souběžném pohybu estetických norem dvou umění, která lze v jeho koncepci zařadit mezi umění reprodukční – Levý 1957 [1996]: 233) překladu a divadla a to i u vědomí toho, že na inscenačních postupech se podílel i pokrok inscenačních prostředků a inscenačních forem a nestojí v centru autorovy pozornosti:

Překlad

Středověk: Od překladu se žádá sdělování, zpřístupňovala tlumočení, zpřístupňování užitečných děl

Renesance: K tlumočení přistupuje požadavek výrazná scénická péče o stylistický tvar díla

Baroko: Aktualizace, lokalizace, stylistická adaptace

Romantismus: Zachování lokální barvy, tváře a historického koloritu, individuálního stylu

Konec 19. stol.: Detailismus některých „neoromantiků“ jménu zachování expresivních hodnot, atmosféry apod.

Divadlo

Převládal tón výpovědi, divadla biblické příběhy

Proti vypovídacímu typu nastupuje akce

Aktualizace a improvizace v commedii dell' arte

Individuální herecký projev, detailní hra gesta, propracování interiérů

Režie nálad, archeologicky věrná výprava

3. Překlad jako komunikační proces

Pojetí překladu jako komunikačního procesu, tj koncepce, že cílem překladu je sdělování (Levý 171: 93) je u Levého samozřejmostí (na rozdíl od jiných soudobých autorů). Jeho pojetí můžeme schématicky v porovnání s původním dílem znázornit následujícím způsobem:

Původní dílo: Skutečnost – autor- dílo ↔ příjemce originálu

Překlad:

Překladatel – překlad ↔ příjemci překladu

Z uvedeného schématu je patrný jeden důležitý rys Levého koncepce, a to role čtenáře (příjemce, vnímatele) na utváření významu textu. V této souvislosti Levý (1983: 97) konstatuje:

„Možnost překladu je závislá nejen na vyspělosti překladatelské metody, ale i na vyspělosti čtenáře [...] Překladatel může dokonce podle potřeb historické situace záměrně působit na sblížení nebo oddalování kultur. Dokonalý překlad by vyžadoval nejen ideálního překladatele, ale i ideálního čtenáře.“

Z této skutečnosti pak vyplývá řada požadavků na překladatele:

- 1) překladatel by měl „analyzovat vztah mezi původním sdělením jako celkem a strukturou sdělení v jeho zprostředkované podobě, a tak vytvořit racionální základu pro hodnocení;
- 2) zkoumat činitele působící na třech stupních překladatelské práce, tj. při dekódování, interpretování a novém kódování díla, a tak vytvořit teoretickou základnu pro školení překladatelů a pro rozeznání jejich specifických schopností.“ (Levý 1971: 147)

Z povahy překladu jako komunikačního procesu vyplývá další charakteristika: v okamžiku, kdy se stal překlad

„prostředkem komunikace zprostředkujícím mezi autorovým dílem v jeho autentické podobě a většinou jeho vnímatelem“ (Levý 1971: 156),

klade si Levý otázku po tom, jaký je vliv tohoto procesu v literární kultuře jako takové.

Na tomto základě konstatuje dvojí funkci překladu: v přijímající kultuře představuje

„rozlišující činitel“ a přispívá „k vnitřní diferenciaci národní kultury“, čili z národního hlediska rozšiřuje entropii, z hlediska světové literatury má sjednocující, snadardizující vliv.

Tato skutečnost se výrazně uplatňuje nejen v literárních, ale i neliterárních žánrech (unifikace odborného vyjadřování, média apod.) Překlad nazíraný nikoli z hlediska izolovaného textu, ale z hlediska světové kultury jako celku přispívá k její unifikaci.

Jak shrnuje Levý (1971: 157)

„Překlad se tedy znovu ukazuje ve světové literatuře jako síla unifikující a rozlišující zároveň. Je tedy potřebí počítat nejen sjednotlivými případy překladu, nýbrž i s funkcemi, jež tento literární druh jako celek vykonává v koncertu světové kultury.“

4. Dvojí povaha překladu

Jak už bylo naznačeno výše, východiskem pro Levého koncepci překladu je jeho pojetí jako komunikačního procesu a hluboká znalost dějin překladu, a to nejen na rovině studia jednotlivých textů, ale zejména uchopení vývoje překladatelských teorií a metod jako prostředku po pochopení pohybu celé národní kultury:

„Vývoj metod původního umění odráží změny **vztahu ke skutečnosti a ke čtenáři**. Vývoj reprodukčních, a tedy také přeladatelských metod je možno charakterizovat změnami ve vztahu **k předloze a ke čtenáři**. Překladatelství je zároveň činnost tvůrčí (má vytvořit literární dílo české) i reprodukční (má tlumočit originál).“ (Levý 1957 [1996]: 233)

Na tomto základě Levý nejen vysvětluje tradiční pojmy „volnost“ a „věrnost“ překladu, ale také upozorňuje na další rys překladatelství: nejde jen o činnost tvůrčí a reprodukční, ale i o činnost reprodukovatelnou – zde se nabízí další analogie z divadlem:

„Podobně jako v herectví i v překladačství každý další interpret navazuje na dílo interpretů předchozích, poučuje se na jejich zkušenostech.“ (Levý 1983: 103)

Vymezení dvojí povahy překladu vede zároveň k definici dvojí normy v překladu: normy reprodukční a umělecké (v nejrůznějších terminologiích).

Dvojí povaha překladu se však projevuje i jinak, a to v souvislosti s jeho postavením v původní kultuře i s rolí čtenáře (vnímatele): jak už bylo řečeno, má působit nejen jako dílo původní, ale také např. ukázat, jaké jsou charakteristické rysy vybraného žánru cizí literatury (funkce informativní). Důraz na jednu z těchto funkcí může být určující pro výběr překladatelme mezi možnostmi vyjádření. Podle Levého (1983: 96 – 97) se informativní funkce umělecké literatury posiluje tím víc, čím větší je vzdálenost mezi oběma kulturami. Na druhé straně zjištění o dvojí funkci překladu, pokud je dovedeme do současnosti, lze v oblasti neliterární interpretovat jako určité předjímání rozlišování překladu instrumentálního a dokumentárního.

5. Význam osobnosti překladatele

V lingvisticky pojatých teoriích překladu, charakteristických pro dobu vzniku Levého prací (50. s 60. léta dvacátého století) stála osobnost překladatele stranou pozornosti. Jak připomíná sám autor:

„Skoro všechny lingvistické práce mají jeden rys společný, že totiž nechávají stranou účast překladatele na procesu překládání a na struktuře překládaných děl; že – řečeno slovy Uriela Weinreicha – redukuje překlad na „kontakt mezi dvěma jazyky“. Pokud překládané dílo respektují, berou v úvahu jen obecný slohový charakter [...]“ (Levý 1983: 31)

Levého důsledné pojmání překladu jako komunikačního procesu, kdy překladatel je jedním z příjemců textu, i když překladatelem *sui generis*, pak vede k upřesnění:

„Jako v literatuře originální, má také v překladové „osobnost“ řadu aspektů [...] Je možné se zabývat nedorozuměními, která jsou z hlediska poetiky překladu náhodná a svědčí jen o vnějších faktorech: o jazykových znalostech a o pečlivosti práce. Je možné považovat překlad za projev nebo výraz tvůrčí individuality překladatele a podle toho zjišťovat podíl

překladatelova osobního stylu a jeho osobní interpretace na konečném utváření díla. Jeho poetiku můžeme zkoumat jako příklad rozdílů v literárním vývoji dvou národů, rozdílů mezi poetikami dvou epoch. Konečně můžeme hledat za dílem překladatelovu metodu, jakožto výraz určité normy překladové, určitého postoje k překládání.“ (Levý 1983: 30) Postavení překladatele jako jedné ze složek překladatelského procesu je u Levého velmi významné a autorovi se daří poukázat na celou řadu faktorů, které ovlivňují jeho činnost: [Práce většinou přehlížejí],“ že i překladatel zpravidla prošel více či méně jasným vývojem, že se někdy měnil jeho styl, dovednost, překladatelská estetika i názor na překládanou literaturu.“ (Levý 1983: 213)

Vývoj překladatele jako individuální osobnosti se u Levého objevuje opakovaně (srov. již zmíněné požadavky na přípravu překladatelů) i uvedení experimentu do analýzy překladu: jde o zpětný překlad a překlad z druhé ruky. Na tomto základě upozorňuje na skutečnost (Levý 1971: 148), že

1. „Když překladatel vybírá z několi ekvivalentů nebo kvazi-ekvivalentů cizího slova, nevyhnutelně směřuje k výběru pojmenování obecnějšího, jehož význam je širší než význam původního slova a důsledkem je vyloučení některých jeho specifických sémantických rysů“ (Levý 1971: 148). Tímto zjištěním Levý prakticky předjímá později prosazovaný pojem nivelizace a standardizace překladového textu.

2. „Druhým nejpronikavějším jevem zjištěným (a 'změřeným') při experimentech s překladem „z druhé ruky“ byla skutečnost, že překladatel při konstruování vět směřuje k vysvětlení logických vztahů mezi myšlenkami i tam, kde nejsou vyjádřeny v textu původním, k vysvětlení všech zlomů v myšlení nebo změn v perspektivě, k 'normalizaci' výrazu (Levý 1971: 149). Tímto tvrzením autor předjímá pozdější pojem explicitace v procesu překladu. S důrazem na osobnost překladatele je spjato pojetí překladu jako řady po sobě jdoucích rozhodnutí (Levý 1967; Levý 1971: 71 – 146). Levý se opírá o teorii her a konstatuje, že „Překládání z hlediska pracovní situace překladatele v každém okamžiku jeho práce (tedy z hlediska pragmatického) je rozhodovací proces, tj. série určitého počtu posloupných situací – tahů jako ve hře – v nichž se překladatel vždy musí rozhodovat mezi určitým (a zpravidla dosti přesně definovaným počtem alternativ.“ (Levý 1971:73)

V poznámce pod čarou pak uvádí další konstatování, které je klíčové pro uchopení překladu v síti sociálních jevů (1971: 73)

„Primární rozhodnutí je samozřejmě volba díla pro překlad; teorie překladu ji zpravidla ponechává stranou, ač jde o velmi složitou strategii, jejíž pravidla ovládají hlavně nakladatelé a jíž by se měla zabývat sociologie literatury.“

Vrátíme-li se k osobnosti překladatele, Levý (1971: 73) definuje činitele, které se podílejí na překladu, následujícím způsobem:

- a) Tzv. delimitativní instrukce, na jejichž základě je vymezen soubor možných alternativ, repertoár prostředků, které má překladatel k dispozici a které jsou definovány jako paradigma. Tato paradigma jsou zpravidla sestavena na základě možností, které nabízejí jednotlivé přirozené jazyky jako pracovní jazyky překladatele.
- b) tzv. selektivní instrukce, které určují, kterou z alternativ volit; tyto instrukce jsou trojího typu:
  - kontext jako objektivní instrukci,
  - strukturu překladatelovy paměti jako subjektivní instrukci, jejíž aplikace umožňuje aktivovat subjektivní paradigma překladatele; její aplikace umožňuje mj. vysvětlit výše zmíněné tendenci ke stylistické nivelizaci (standardizaci) a explicitaci,
  - dobovou estetickou normu jako instrukci „intersubjektivní“.

Jak upozorňuje Jiří Levý (1967) samotné sestavení paradigmat a na ně navazující výběr z alternativ je tím složitější, čím vyšší je rovina výstavby textu (lexikum, morfologie, syntax, výstavba výpovědi) a tím opět o několik desetiletí předjímá tvrzení o tom, že interference v překladu se projevuje výrazně zejména na úrovni textových vzorců.

6. Význam překladatelské tradice

Pojetí překladu jako opakované a opakovatelné činnosti vede podle J. Levého (1983: 103 – 104) vede k tomu, že u opakovaně překládaných děl vzniká jistá interpretační tradice. Každý překladatel tedy může navazovat na interprety předchozí, může se opřít o pozitivní výsledky jejich práce i podléhat jejich omylům. Vytváření jisté překladatelské tradice je někdy připouštěno o samotnými překladateli, např. v předmluvách nebo doslovecích překladatele.

Na druhé straně, i když nesporně platí Levého (1971: 153) tvrzení

„mnohé problémy, diskutované dnes – nebo ve skutečnosti většina z nich – už se řešily v průběhu minulého vývoje překladatelských metod a estetik“,

V Umění překladu Levý (1983: 103) konstatuje, že

„shody mezi oběma texty [překlady Coleridgeovy Písně o starém námořníku] jsou náhodné tam, kde není v češtině možnost jiného řešení; bylo by omylem se takovým shodám vyhýbat, mohou být naopak znamením, že oba překladatelé dosáhli buď jediného, nebo optimálního řešení“.

Není tedy náhodou, když se některý z překladů určitého literárního díla stane pro dané společenství klasickým, přičemž tímto překladem nemusí být překlad označovaný za

„nejlepší“, ale překlad „nejvšestranější“, umožňující další použití, jazykově a interpretačně přiměřený danému období.

Překladatelská tradice je důležitá i pro hodnocení přínosu překladu:

„Pro ocenění překladatelského přínosu českého tlumočníka je důležité zjistit také jeho vztah k dřívějším českým verzím téhož díla: do jaké míry se opíral o dřívější překlady, anebo sám razi řešení dodnes nepřekonaná. I ten největší básnický překladatel občas podlehne předchůdci tam, kde dřívější překlad vytvořil řešení, nad něž je i novému překladateli těžko jít, nebo selže-li v některém místě básnická a kombinační schopnost nového překladatele.“ (Levý 1983: 204)

7. Dynamické pojetí východiska práce překladatele.

Vraťme se nyní k Levého srovnání

„Vývoj metod původního umění odráží změny **vztahu ke skutečnosti a ke čtenáři**. Vývoj reprodukčních, a tedy také překladatelských metod je možno charakterizovat změnami ve **vztahu k předloze a ke čtenáři**.“ (Levý 1957 [1996]: 233)

Definování východiska práce překladatele jako „předlohy“ dodává koncepci Jiřího Levého nejen větší dynamismus. Pojetí východiska práce překladatele jako předlohy, jejímž je překlad jedním z možných modelů, a nikoli jako originálu je významnou ukázkou toho, jak pojetí J. Levého přesahuje rámec literárního překladu a do značné míry předjímá a další jevy, které v období jeho života nebyly na pořadu dne: mám zde na mysli pojmy jako intersemiotický překlad, lokalizaci, pseudopřeklad, překlad z druhé ruky, situace, kdy je např. zfilmováno literární dílo, film je dabován / titulkován, aniž by bylo původní dílo přeloženo do cílového jazyka apod.

Závěrečná poznámka

Výběr textů, témat apod. pro interpretaci díla jakéhokoli autor vypovídá nejen o autorovi samém, ale i o osobnosti vykladatele a době, kdy byl tento výklad pořízen. Mým cílem proto nebylo a ani nemohlo být postihnout dílo Levého jako celek a snažila jsem se spíše o zdůraznění těch aspektů, které považuji ze současného hlediska a aktuální nejen v domácím, ale i v mezinárodním měřítku. Právě pro tento poslední aspekt však považuji za významné další Levého konstatování, týkající významu překladu jako typu aktivity, která vytváří těsnější kontakty kultur:

„Úspěšná kniha se překládá do několika cizích jazyků a počet výtisků rozšiřovaných ve formě překladu zpravidla přesahuje – alespoň u nejúspěšnějších knih naší epochy – počet výtisků v jazyce originálu. Čím je tedy kniha úspěšnější, tím menší část jejího publika čte skutečná slova autora.“ (Levý 1971: 156).

Pro Jiřího Levého, ale i pro A. Popoviče jako autory, kteří psali v tzv. minoritních jazycích, platí, že absence překladů jejich děl vede k tomu, že řada pojmů, které tito autoři vymezovali a prosazovali, zdomácněla ve světové translatologii v jiných koncepcích, a často pod jinými jmény. Vedle problémů spjatých s kulturními a ideologickými omezeními se na tom určitě podílelo i to, že se oba nedožili vysokého věku, a nemohli tak zasáhnout do diskusí, které na mezinárodní úrovni probíhaly v 70. a 80. letech dvacátého století.

Literatura:

Černý, J. - Holeš, J. (2008) **Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky**. Praha, Libri

Hrala M. et al. (2002) **Kapitoly z dějin českého překladu**. Praha, Karolinum.

IN: Muñoz-Calvo M., Buesa Gómez, C. (eds.) **Translation and Cultural Identity: Selected Essays on Translation and Cross-cultural Communication**. Newcastle Cambridge Scholars Publishing: str. 83 – 106.

J. Králová, Z. Jettmarová et. al. (2008) *Tradition versus Modernity*. Praha, FF UK.

Jettmarová, Z. (2010) V čem stagnuje česká translatologie. IN: **Ročenka Kruhu moderních filologů**, Praha: str. 74 – 99.

Lambert, J. (2010) *The Languages of Translation. Keys to the Dynamics of Culture*, IN: Muñoz-Calvo M., Buesa Gómez, C. (eds.) **Translation and Cultural Identity: Selected Essays on Translation and Cross-cultural Communication**. Newcastle .Cambridge Scholars Publishing: str. 33 – 60.

Levý, J., ([1957] 1996) **České teorie překladu 1, 2**. Praha: Ivo Železný.

Levý, J. (1971) **Bude literární věda exaktní vědou**. Praha, Československý spisovatel.

Levý, J. (1983) **Umění překladu**. Praha: Panorama..

Mukařovský J. «K novému vydání francouzské poezie Karla Čapka» **Slovo a slovesnost 2** (1936), 253 – 255).

Pym, A. (2010). **Exploring Translation Theories**, Routledge

Santoyo J. C. (2008) **Historia de la traducción: viejos y nuevos apuntes**, Leon, Universidad de Leon.

Zabalbeascoa, P. (2010) : *A Map and a Compass for Navigating through Translation*, IN: Muñoz-Calvo M., Buesa Gómez, C. ads. **Translation and Cultural Identity: Selected Essays on Translation and Cross-cultural Communication**. Newcastle .Cambridge Scholars Publishing: str. 83 – 106.